

MUHAMMED B. PIR ALI BIRGIVI - ŽIVOT I DJELO

Kemal BAŠIĆ

Uvod

Osmanska imperija je u XVI. stoljeću dostigla svoj vrhunac. To stoljeće je u ovoj imperiji, između ostalog, obilježila duga i uspješna vladavina najpoznatijeg i najznačajnijeg sultana u njenoj dugoj povijesti, sultana Sulejmana I., u Evropi više poznatog kao Veličanstveni, a u osmanskoj povijesti mnogo poznatijeg kao Kanuni (Zakonodovac), (1520.-1566). Bilo je to, ujedno, vrijeme najvećeg blagostanja i prosperiteta. To je dovoljan razlog da se u to vrijeme pojave neki od najvećih naučnika u osmanskoj imperiji. Među njima značajno mjesto, kako svojim djelima, tako i svojim pogledima, zauzima Muhammed b. Pir Ali Birgivi.

Bosna i Hercegovina je tada značajnim svojim dijelom ušla u sastav Osmanske države, tako da su u njoj direktni i indirektni uticaj imali događaji koji su se zbivali u unutrašnjosti. Dobar primjer za to je upravo Muhammed b. Pir Ali Birgivi i djela koja je napisao i ostavio iza sebe. Prije svega, mislimo na "Izhar", "Avamil", "Vasijetnama", "Et-Tarikatu'l-Muhammedijje", "Tuhfetu'l-musteršidin" i druga.

Na veliki značaj Muhammeda b. Pira Ali Birgivija i njegovih djela u našim krajevima ukazat ćemo samo jednim primjerom. Naime, kad je hadži Halil-efendija Trpanić, koji je rođen i umro u Gračanici, a bio muderris Šehrijari medrese u Beogradu, sastavljao svoju vakufnamu, on "nastoji da sve bude u skladu sa šerijatskim propisima i naglašava da u tome treba postupati onako kako je to imam Birgivija razradio u svom djelu "Birgivija".¹ Napominjemo da je vakufnama iz mjeseca septembra 1177./1763. godine. Važno je napomenuti da će ova djela imati svoje mjesto i uticaj u našim krajevima i nakon odlaska Osmanske imperije 1878. godine.

Ovo je jedan od razloga da se progovori o životu i djelima Muhammeda b. Pira Ali Birgivija.

Život

Muhammed b. Pir Ali Birgivi rođen je desetog dana mjeseca džumade'l-ula 929. godine po Hidžri, tj. u petak 27. marta 1523. godine po Isa, a.s., u Balikesiru. Djed mu se

¹ Muhamed Hadžijamaković, "Vakfija hadži Halil ef. Trpanića", Glasnik VIS-a, br. 3, Sarajevo 1984., str. 315.

zvaao Iskender-efendija iz sela Bektašlar u balikesirskoj oblasti Kebsud. Otac mu se zvaao Ali-efendija i bio je poznat pod imenom Pir Ali-efendija. Bio je to obrazovan čovjek čiji se mezar nalazi u mezaristanu balikesirskog kvarta Čaj. O Birgivijevoj majci znamo samo toliko da joj je bilo ime Merjem.

Muhammed b. Pir Ali prvo obrazovanje stekao je od svoga oca. Naučio je napamet Kur'an. Kasnije ga otac šalje u Istanbul radi daljnjeg školovanja. Nakon što je došao u Istanbul, vidimo ga među učenicima Šemsuddina Ahmed-efendije (umro 957./1550.-1551.) u medresi Mahmud-paše. Nakon toga je otišao u medresu majke sultana Mehmeda (Haseki medresa) kod Abdurrahmana efendije, koji je tu bio profesor. Kod njega je proveo i jedan period stažiranja. Među njegovim profesorima spominje se i Ahizade Mehmed-efendija. Pošto su u to doba bila dvojica ljudi sa tim imenom, to ponekad izaziva nedoumicu koji je bio Birgivijev profesor. Vjerovatno je to Ahizade Karamani Mehmed-efendija (umro 974./1566.-1567.).

Nakon završetka školovanja i stažiranja, Birgivi je radio u nekim istanbulskim medresama. Nakon toga je radio kao kassam² kod vojske u Halepu i u Edirnama. Napušta ovaj posao, vraća se u Istanbul i stupa u službu šejha bajramijskog reda Abdullaha Karamanija (umro 972./1565.). U to vrijeme dolazi do velikog prijateljstva između Birgivija i učitelja sultana Selima II. (1566.-1574.) Ataullah-efendijom (umro 971./1571.). Ataullah-efendija je u Birgiju izgradio Daru'l-hadis i, po preporuci Abdullaha Karamanija, za profesora postavio Muhammeda b. Pira Ali Birgivija, sa dnevnom plaćom od 60 akči (aspri). Ovdje je ostao profesor do kraja života (približno oko 10 godina). Pri kraju života Birgivi se bio zaputio u Istanbul da bi tadašnjem velikom veziru Mehmed-paši Sokoloviću savjetovao da ispravi neke nepravilnosti koje je on bio zapazio. Na takvom putovanju dobio je kugu i umro. Svi izvori osim jednog slažu se u tome da je to bilo mjeseca džumade'l-ula 981. godine po Hidžri, odnosno augusta mjeseca 1573. godine. Prenesen je u Birgi i, prema kazivanju, ukopan ispod drveta koje je sam zasadio.

² Kassam – šeriatski sudski organ koji je vršio podjelu ostavštine vojnih lica

Djela Muhammed b. Pira Ali Birgivija

Manji broj djela ovog pisca je na turskom (osmanskom) jeziku, a mnogo veći broj ih je na arapskom jeziku. Ona su iz različitih naučnih disciplina: gramatike arapskog jezika, ahlaka (ćudoređa), tesavvufa (misticizma), fikha (islamskih vjerskih propisa), akaida (islamskog vjerovanja), tefsira (komentara Kur'ana), hadisa (Poslanikova tradicija).

U izvorima varira broj njegovih djela, a kreće se od oko 30 do 60. Njegova djela na turskom (osmanskom) jeziku su:

1. Vasijetname

To je, ustvari, priručnik o osnovnim pojmovima vjerovanja. Od prvog štampanja u Istanbulu (1218.), štampan je oko 14 puta.

2. Prijevod "Inkazu'l-halikin"

To je poslanica o uvakufljenju para (Biblioteka Sulejmanija, poklonjeni rukopisi, broj 1269).

3. Fetvalar (Fetve – pravna rješenja)

Ova poslanica se tiče raznih tema iz oblasti fikha. Osim primjerka rukopisa koji se nalazi u Biblioteci Sulejmanija, ima jedan primjerak i u Biblioteci muzeja Topkapi saraja, Emanet hazine (broj 815, stranice 12b-33b).

4. Mektub

To je poslanica – odgovor na fetvu šejhu'l-islama Ebu Suud-efendije u povodu uvakufljenja nekih skupocjenih stvari sultana Sulejmana Veličanstvenog i njegove majke za Revdu i Mutahheru. Dva primjerka se nalaze u Biblioteci Sulejmanija, u Konji, u Biblioteci Jusuf-aga jedan primjerak (broj 8219, 10 stranica).

5. Šerh-i-lugat-i-ferišteboĝlu

Jedan riječnik sa arapskog na turski jezik (Biblioteka Sulejmanija, Daru-l-mesnevi, broj 569).

6. Vasaja el-muteallika bil muhtedir vel mejjit

Jedna poslanica koja govori o smrti, kao i onom kome neko umre i savjetuje ga (Biblioteka Sulejmanija, Hadždži Mehmed efendi, broj 1.042, stranice 1b-3b).

Djela na arapskom jeziku, kao što smo rekli, ima više i tiču se više oblasti: iz oblasti vjerovanja, pobožnosti, pouka:

1. Er-risaletu'l-i'tikadije: Birgivi vasijetnamesi

Pisac je prievio na arapski (Biblioteka Sulejmanija, Hasan Husnu-paša, broj 1182, Kilić Ali-paša, broj 1.035).

2. Kitabu'l-iršad fil akaid vel ibadat

Djelo koje ukratko daje podatke o ibadetu i vjerovanju (Biblioteka Sulejmanija, Laleli, broj 3.706, stranice 296a-316a).

3. Muaddilus salat

Poslanica koja govori o pravilnom obavljanju namaza. Autor je djelo napisao u vidu uvoda (mukaddima) i zaključka (el-Hatima). U mukaddimi objašnjava temeljne obredoslovne dijelove namaza, raspored glavnih radnji, stajanje i sjedenje, a budući da je i formu u obredoslovlju smatrao jednako važnom kao i suštinu, zaključku je namijenio ulogu upute klanjačima kako valja slijediti imama i kako se organiziraju redovi – safovi prilikom zajedničkog obavljanja namaza. Ima nekoliko komentara, kao i nekoliko prijevoda. Posljednji prijevod je uradio Mehmed Emre. Izdano je u Istanbulu 1976. godine, u izdavačkoj kući "Çile".

Ovo djelo često su prepisivali, pa su to radili i ljudi iz naših krajeva: Ibrahim, sin Muslihuddinov, Užičanin, iz Čajniča – 1659. godine, anonim u medresi Mehmed-paše Kukavice u Travniku – 1753., Muhammed, sin Husejnov, iz Ljubuškog – 1757., Mustafa Naimi, iz Mostara, oko – 1766., Ahmed Dervišzade, iz Bilaja, u medresi Mehmed-paše u Travniku – 1770., Muhammed Nikšić – 1785., Abdulvehab Karahodžić oko – 1793., Derviš Falagić – 1867., i Husejn iz tvrđave Bilaj – bez godine prijepisa.

4. Ahvalu etfalil muslimin

Poslanica koja govori o statusu djece u islamu na budućem svijetu. Jedan je prijevod na turskom jeziku pod naslovom "Musluman çocukların halleri" (Status muslimanske djece). Prijevod je uradio Mehmed Emre, a djelo izdala izdavačka kuća "Çile", u Istanbulu 1976. godine.

5. Džilalu'l-kulub (Sjaj srca)

Djelo je vezano za pouku i tesavvuf (misticizam). Birgivi ga je napisao 1563. godine. On je ovu studiju namjeravao uputiti nekome od uglednika, čije ime ne spominje, a nije poznato ni je li svoju namjeru realizirao. Štampano je u

Istanbulu 1280. po Hidžri. Kompozicijski, on je raspravu uobličio kroz sedam tematskih cjelina:

- O tome čega se čovjek treba odreći na ovom svijetu i kako težiti ka budućem životu,
- O općim savjetima i poukama,
- O savjetima koji su u nadležnosti savjetničke profesije,
- Razmišljanje o smrti,
- Šta treba oporučivati,
- O tome šta je uobičajeno i poželjno činiti s umirućim pred smrt, a šta poslije smrti,
- Šta, po predaji, koristi umrlom.

Djelo je prepisivao veliki broj prepisivača, a iz naših krajeva to su činili: Muhammed Bosnevi, u Istanbulu 1721. godine, Ibrahim Visoki, u visočkoj medresi, i Hasan, sin Ahmedov, unuk Fatimin, u Rogatici 1793., Mahmud, sin Muhamedov, iz Novog, 1756., Ibrahim, sin Mustafin Bosnevi, 1764., Ahmed, sin Muhamedov, Mostarac, 1770., i Muhamed, sin Bekrov, iz Gorazda, bez godine prijepisa.

Djela iz oblasti fikha:

1. Sajfu s sarim

Odgovor na dozvolu uvakufljenja para i pokretnina koju je dao šejhu'l-islam Ebu Suud-efendija, Istanbul, bez godine izdanja.

2. Inkazu-n naimin ve ifhamu'l-kasirin

Djelo koje govori o nedozvoljavanju učenja Kur'ana za pare i uvakufljenju para. Štampano je u Istanbulu sa još jednom poslanicom bez godine izdanja.

3. Zuhuru'l-muteehhilin ven-nisa fi ta'rif il ahar ved-dima

Poslanica koja govori o posebnom stanju žena. Sa još nekim Birgivijevim poslanicama, štampana je u Istanbulu, bez godine izdanja.

Djela vezana za kiraet i tefsir:

1. Tefsiru'l-suret il Bekare

Tefsir (komentar) do polovine sure El-Bekare. Postoje primjerci rukopisa u istanbulskim bibliotekama (Biblioteka Sulejmanija, Esad-efendi, broj 69, 112 stranica).

2. Ed durru'l-jetim

Poslanica od nekoliko stranica koja govori o tedžvidu (pravila o ispravnom učenju Kur'ana). Štampana je zajedno sa još nekim

poslanicama o tedžvidu (Istanbul, 1253., 1280., Izmir, 1301.).

Djela o hadisu:

1. Risale fi usu'l-il hadis

To je mala, ali veoma značajna poslanica. Štampana je sa komentarom Davuda Karca (umro 1160./1747.), Istanbul, 1272., 1288., 1293., 1314. Poslednjih godina je prevedena na turski jezik. Preveo je Sadik Džihan ("Muhammed b. Pir Ali Birgivi ve risale fi usul il hadisin tercumesi"/Muhammed b. Pir Ali Birgivi i preod Risale fi usul il hadis), Univerzitet "19. maj", Časopis teološkog fakulteta, broj 2 (1987.), strana 55-76.

2. El-erbein

Ovo djelo sadrži četrdeset hadisa i govori o ibadetu. Ima više primjeraka rukopisa ovog djela u istanbulskim bibliotekama.

3. Kitabu'l-iman vel istihsan

Biblioteka Arif-efendi, broj 596-597.

Djelo iz područja misticizma:

1. Et-tarikatu'l-Muhammedijje

Veoma poznato djelo. Ima teme iz oblasti vjere, ahlaka (ćudoređa) i misticizma. Prvi put je štampano u Istanbulu 1260. godine po Hidžri. Od tada je štampano oko 15 puta. Više puta je prevedeno na turski jezik. O njemu će još biti govora.

Djela iz područja arapskog jezika:

1. Imanu'l-enzar

Ovo je komentar poznatog djela iz područja arapske gramatike. Od prvog štampanja u Bulaku 1207. godine, doživjelo je više od 15 izdanja.

2. Kifajetu'l-mubtedi

Djelo u vezi gramatike (Istanbul, 1289., 1300., 1302., 1303.).

3. Šerhu'l-emsile

Komentar na djelo iz područja gramatike "El-emsiletu'l-fadlijje". U Biblioteci Sulejmanija u Istanbulu nalaze se primjerci rukopisa ovog djela.

4. Imanu'l-ezkija

Djelo iz oblasti sintakse, inače komentar na djelo "Lubbu'l-elbab fi ilm il i'rab" Kadi Bejdavija (umro 691./1291.-1292.) (Istanbul,

1270., 1271., 1305., 1311.). Štampano ga je Tarik Muhtar el-Melidži kao neobjavljenu doktorsku disertaciju (Kairo 1410./1989.). "Lubbu'l-elbab" je inače sažetak Ibn Hadžibovog djela "Kafija".

5. El-Avamil

Manje djelo iz oblasti gramatike. Poznato je i pod nazivom "El-Avamilu'l-džedide". Od prvog štampanja u Istanbulu 1234. godine po Hidžri u raznim mjestima i vremenima štampano je oko 40 puta. Ima veoma mnogo komentara na njega. Zbog značaja ovog djela za nas, mi ćemo se njime više baviti malo kasnije.

6. El-Izharu'l-esrar

Također djelo iz područja gramatike kojim ćemo se više baviti.

Možemo reći da sa ovime nije završen broj Birgivijevih djela. Već smo rekli da se njihov broj različito navodi. Npr., prema oblastima o kojima je pisao, taj raspored izgleda ovako: 3 (tri) djela vezana za Kur'an i tefsir, 2 (dva) djela vezana za hadis i osnove hadisa, 12 (dvanaest) djela vezanih za fikh, vezano za akaid i historiju mezheba 5 (pet) djela, 8 (osam) djela vezanih za tesavvuf, ahlak (ćudoređe), vaz i običaje, 9 (devet) djela vezanih za gramatiku i arapski jezik, općenito ili sveukupno 39 djela.

Međutim, neki navode i manji broj djela Muhammeda b. Pira Ali Birgivija. Tako se u "Novoj turskoj enciklopediji" (Yeni turk ansiklopedisi) navode samo dva njegova djela ("Vasijetname" i "Tarikatu'l-Muhammedijje"). U "Mejdan Larousse enciklopediji" navode se samo četiri njegova djela ("Vasijetname", "Izharu'l-esrar", "Et tarikatu'l-Muhammedijje" i "Imtihanu'l-ezkija"). Islamska enciklopedija (tursko izdanje) i Turska enciklopedija također bilježe četiri njegova djela ("Vasijetname", "Izhar", "Avamil" i "Et tarikatu'l-Muhammedijje").

U djelima na osmanskom jeziku broj Birgivijevih djela također je različit: u "Sidžilli osmani" 11 (jedanaest) djela, u "Kamusu'l-a'lamu" 12 (dvanaest) djela, u "Hadikatu'l-hakaiku" isto se navodi 12 (dvanaest) djela, a u "Osmanli muellifleri" nabrojano je 27 (dvadeset sedam) njegovih djela.

U nekim djelima na arapskom jeziku broj djela Muhammeda b. Pira Ali Birgivija izgleda ovako: Omer Riza Kehhale u djelu "Mu-

'džemu'l-muellifin" navodi 5 (pet) djela, Jusuf Iljan Serkis u djelu "Mu'džemu'l-matbuati arabijje vel muarrebe" 12 (dvanaest) njegovih djela, Hajruddin ez Zirikli u djelu "El-a'lam" spominje 14 (četnaest) djela, Bagdadli Ismail-paša u svom djelu "Esmau'l-muellifin" spominje 26 (dvadeset šest) njegovih djela.

Zbog neslaganja pojedinih izvora o broju djela Muhammeda b. Pira Ali Birgivija, mi smo se opredijelili za ona koja smo već naveli. Između ipak značajnog broja Birgivijevih djela njih nekoliko izdvaja se svojom širokom upotrebom i sistematičnošću, tako da ćemo o njima reći nešto više.

Izhar

Puno ime ovog djela je "Izharu'l-esrar" i govori o sintaksi arapskog jezika. Dugo je ovo djelo služilo kao udžbenik arapskog jezika u školama. Osim u školama, ovo djelo su koristili mnogi koji su željeli učiti arapski jezik. U istanbulskim bibliotekama nalazi se nekoliko rukopisa ovog djela. Počevši od prvog izdanja u Istanbulu (1219.), na raznim mjestima i u različitim vremenima štampano je blizu 40 (četdeset) puta. Ima i mnogo komentara ovog djela. Najpoznatiji komentar je onaj Kušadali Mustafe b. Hamze (umro 1085./1674-1675.), poznat pod imenom "Adali" i štampan mnogo puta, mada je naziv komentara "Netaidžu'l-efkar".

Birgivi je želio proširiti svoje djelo "Avamil", u kome ukratko govori o 100 (stotinu) pitanja (tema) iz oblasti sintakse arapskog jezika i napisao je djelo "Izhar". On u ovom djelu ne ulazi u pitanja u kojima se pisci razilaze. Njegov cilj je da početnicima u učenju arapskog jezika pokaže pravac. Djelo je, kao i "Avamil", podijeljeno u tri glavna dijela: "Avamil", "Ma'mul" i "I'tab".

Nakon kratkog uvoda, govori se o izgovoru i riječima, a iza toga o tri osnove arapskog jezika: glagolu, imenu i slovu.

Djelo "Izharu'l-esrar" napisano je prema važnosti pojedinih tema. Općenito je prihvaćeno mišljenje da je djelo "Izharu'l-esrar" bolje raspořeno od Kafije Ibn Hadžiba.

Mnogi pisci bavili su se ovim djelom, bilo to u vidu komentara, fusnota, prijevoda. To su:

1. Kušadali Mustafa b. Hamza (umro 1085./1674-1675.), "Netaidžu'l-efkar alel izhar", Istanbul 1255. (komentar). Ovog pisca i ovo djelo već smo spomenuli. Nekoliko puta je štampan dio ovog djela, koje je izdao Ibrahim Omer Sulejman Zubejde (Libija, 1992.).

2. Mustafa b. Dad Atasi, "Gajetu'l-enzar ala netaidž il efkar alel izhar", Istanbul, 1263. (fusnote).

3. Hasan Misri, "Hašije ala netaidžu'l-efkar fi šerh il izhar", Istanbul, 1266. (fusnote, primjedbe).

4. Sipahi zade Ali b. Muhammed, "Hašije ala netaidž il efkar". Istanbul, 1266. (fusnote, primjedbe).

5. Sabundžali Mehmed-efendi (umro (1141./1728.), "Fethu'l-esrar" (komentar).

6. Ishak-efendija, profesor na Bezm-i alem valide sultan rušdiji: "Izhar tercumesi" (prijevod), Istanbul, 1277.

7. Zejnizade Husein b. Ahmed (umro 1167./1753.), "Hallu esrar il ahbar ala i'rabi izhar il esrar", Istanbul, 1278. (komentar), a ima i drugih izdanja.

8. Mustafa b. Muhammed b. Ibrahim el-Amasi: "Menafiu'l-ahjar", Istanbul, 1279., 1303., 1325. (fusnote, primjedbe).

9. Ejjubi Abdullah b. Salih b. Ismail (umro 1252./1836-1837.), "Fevajihu'l-ezkar fi šerh il izhar", Istanbul, 1282., 1326. (komentar).

10. Hafiz Mustafa b. el-Hadž Mustafa el-Mihalidži: "Šerhu ševahidi netaidž il efkar ma'a izharu'l-esrar", Istanbul, 1286. (komentar sa turskim tekstom).

11. Hafizzade Muhammed Emin b. Ebi Bekr en-Nigdevi: Ta'likatun kafije ve tedkikatun šafije ala netaidž il efkar", "Šerhu izhar il esrar", Istanbul, 1291., 1306., 1308., 1318. (komentar).

12. Muftija iz Edirna Mehmed Fevzi-efendi (umro 1318./1900.), "Miftahu'l-meram", Istanbul, 1305. (komentar).

13. Halil Hulki b. Muhammed es-Siirdi, "Elfije muktetafu'l-ezhar fi nazmi izhar il esrar", Istanbul, 1309., (stihovano u 1.000 stihova).

14. El-Hadž Šamli Mustafa-efendi: "Bedaju'l-izhar", Istanbul, 1309. (komentar).

15. Nijazi šejh Ismail b. Osman efendi: "Ref'ul esrar fi halli muglakatu'l-izhar", Istanbul, 1310. (komentar).

16. Mehmed Tevfik-efendi, namjesnik

- Bujukćekmedže, "Eser-i feyz-i hamidi", Istanbul, 1312. (prijevod "Izhara" i Kafije).
17. Širvanizade Mehmed Halis-efendi (umro 1331./1912.), "Telhisun-nahv", Istanbul, 1318. (rezime "Izhara" i Kafije).
18. H. Mehmed Lutfi-muftija Saliha, "Izharu'l-ahjar tercumesi izhar il esrar", Izmir, 1324. (prijevod).
19. Hadži Sejjid-efendizade Ali Šuhudi, "Sual i -Dževabli Izhar terdžumesi", Rehber -i imtihan, Konya, 1332.
20. Ćorekćizade Ahmed Nuzhet b. Ebi Bekr, "Mefhumu'l-Izhar" (prijevod "Izhara"); ima nekoliko izdanja.
21. Jašar Fersah, "Arapča džumle bilgisi", Ankara, 1960. (prijevod "Avamila" i "Izhara").
22. Sejjid Ahmed Šahin, "Izahli Izhar terdžumesi", Ankara (štampano nakon 1963.).
23. Arif Erkan, "Izhar terdžumesi", Istanbul, 1982. (prijevod Izhara).
24. Muhammed Omaj, "Yeni ve ilaveli Izhar terdžumesi" (prijevod sa dodacima), Istanbul, 1989.
25. M. Sadi Ćogenli-Nevzat H. Yanik, "Izhar ve terdžumesi", Erzurum 1998. (komentar teksta i prijevod).

Ovo djelo su prepisivale i mnoge osobe, a iz naših krajeva to su: Ibrahim Kešfi, sin Husejnov, unuk Alijin, Mostarac, u Gazi Husrev-begovoj medresi – 1742. godine, Derviš Mustafa Ljubinać, imam i hatib, nazvan Karasofta – 1742., Sabit, sin Muratov, iz Gornjeg Vakufa – 1750., Omer Karadža iz Uskoplja – 1756., Husejn, softa u Karadžoz-begovoj medresi – 1760., anonim iz Sarajeva, u Gazi Husrev-begovoj medresi – 1772., Ali, sin Džaferov, Šestić – 1776., Mustafa, sin Omerov, iz Velikog/Donjeg Vakufa – 1779., Salih Efića iz Mostara – 1821., Mustafa Mrkonjić – 1835., Abid Kapić – 1845., Sulejman, sin Beganov, iz Starog Majdana – 1851., Mustafa, sin Ibrahimov, iz Banje Luke, bez godine prijepisa.

Risale-i Birgivi

Ili "Vasijetname-i Birgivi". To je najpoznatije i najčitnije djelo Muhammeda b. Pira Ali Birgivija. Napisano je na turskom (osmanjskom) jeziku prvenstveno za one koji ne znaju

arapski jezik. Ovo djelo poznato je i pod imenom "Vasijetname" (Testament) ili, jednostavno, "Birgivija". Djelo je veoma razumljivo. Koncipirano je kao ilmihal, odnosno pedagoško-vjeronaučno djelo, gdje se u formi pitanja i odgovora daju osnovne informacije o osnovama učenja islama (o islamskim i imanskim šartima). To je Birgivi radio vrlo jednostavno. Neki od primjera koje je navodio Birgivi zadržali su se u našim mекtebima do današnjih dana. Npr., kad Birgivi objašnjava Božije svojstvo Besar (Bog sve vidi), on kaže: "Bog sve vidi. On vidi crnog mrava u crnoj noći gdje hoda po crnom kamenu i čuje njegov bahat".

Djelo "Vasijetname" je veoma rano postalo popularno. Primjerci ovog djela mogu se naći npr. i u Tunisu u Zejtuniji biblioteci. Orijentalist Garcin de Tassy ga je preveo na francuski jezik 1822. godine pod naslovom "Exposition de la foi musulmane". Ovo djelo je na sjevernoturški jezik preveo Abdulaziz Toktamišoglu i štampano je u Kazanu 1802. godine. "Vasijetnamu na naš jezik preveo je nekadašnji reisu'l-ulema Mehmed Džemaluddin Ćaušević koju je uredništvo časopisa "Tarik" izdalo 1326./1908. godine u Sarajevu. Poslije toga ovaj prijevod je doživio još tri izdanja, i to 1327./1909., 1330./1912. i 1331./1913. godine.

Ovo djelo doživjelo je i više komentara. Vjerovatno je najpoznatiji onaj Ali es-Sadri el-Konjevija, pisan početkom XII. stoljeća po Hidžri (krajem XVII. stoljeća).

Djelo "Vasijetname" prepisivano je i kod nas. Među značajnijim prepisima je i onaj koji se nalazi među rukopisima privatne sarajevske kolekcije Saliha Bulgurđića (umro 1942. godine), a o kome mi znamo nešto više. Rukopis je završen 1225./1810. godine. Prepisao ga je poznati sarajevski pisar i prepisivač Mula Muhammed Mestvica (umro 1280./1863. godine) kao vrlo mlad čovjek.

Primjerke ovog djela imamo u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i Arhivu Hercegovine u Mostaru. Osim toga, bila su i 64 primjerka "Birgivje" u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Imamo i 16 primjeraka ovog djela u samostanskim kolekcijama Bosne i Hercegovine; u Franjevačkoj biblioteci u Mostaru – 10, u Proforskoj biblioteci Franjevačke gimnazije u Visokom, u

Samostanu Svetog duha, Fojnica – 1 i u Samostanu Gorica u Livnu – 1 primjerak. Hajrudin Ćurić spominje šest sarajevskih mekteba u kojima je "Birgivija" bila obavezna. Muslimanski narod je veoma cijenio ovo djelo. Početkom dvadesetog stoljeća bosanskohercegovački doseljenici u Maloj Aziji izričito su zahtijevali da im se u program mekteba uvrsti "Birgivija", koja je u Turskoj već bila izbačena iz školskih programa. Bosanskohercegovački prepisivači "Birgivije" su, osim već spomenutog Mula Muhammeda Metvice, i: Šejh Husejn iz Orahovice – 1730. godine, kaligraf Salih iz Seoca kraj Visokog – 1758., Mula Mustafa Čorbozade iz Banje Luke – 1760., Hasan Kalfazade iz Prusca – 1773., Musli, sin Muhammedov, iz Trebinja – 1767., Osman, sin Redžepa Alije, iz Sarajeva, i Salih, sin Abdullahov, iz Gornjeg Vakufa – 1780., Muhammed, sin Husejnov iz Ljubuškog oko – 1786., Abdullah, sin Hasanov, Hasan-efendizade iz Mostara – 1792., Ibrahim, sin Omerov, iz Velagića – 1801., Husejn Rušdi iz Čajniča – 1831., Mustafa Hrvić iz Mostara – 1835., Hasan Suljić iz Izačića – 1861. i Muhammed Halifa iz Šapca (bez godinene prijepisa).

Tarikat-i Muhamedijje

Puni naziv djela je "Et-tarikatu'l-Muhamedijje ves-siretu'l-Ahmedijje". Završeno je 980. godine po Hidžri. "Tarikat-ul Muhamedijje" je djelo koje na razne načine pokazuje sliku vremena u sociološkom, vjerskom i filozofskom pogledu. Kao i djelo "Ihjau ulumid-din", (Oživljavanje vjerskih znanosti) Ebu Hamida el-Gazalija (umro 1111.), i ovo ima namjeru oživljavanja vjerskih znanosti. Među njima postoji razlika zbog kulturoloških razlika, problema (pitanja) koja dolaze vremenom.

U osnovi se djelo na tri dijela. Svaki ovaj dio ima tri odjeljka. Prvi dio ima ove odjeljke: 1. "Prigriliti sunnet i Knjigu" (Kur'an), 2. "Novotarije", 3. "Štedljivost u djelima".

Drugi dio bavi se osnovnim važnim pitanjima vjere. Odjeljci: 1. "Slijeđenje ehli sunneta vel džema'ata", 2. "Izučavanje drugih znanosti", 3. "O bogobožnosti". Drugi odjeljak ima ove vrste: 1. "Naredbe (dvije kategorije): farzi ajn i farzi kifaje", 2. "Zabrane", 3. "Mendubi".

Treći odjeljak također ima tri vrste: 1. "Koristi bogobožnosti", 2. "Objašnjenje bogobožnosti", 3. "Organi koji promiču bogobožnost".

Treći dio bavi se djelima za koja se smatra da su bogobožna, a bavi se i novotarijama. Prvi odjeljak govori o čistoći i nečistoći. Tu spominje neke hadise. U drugom odjeljku govori o nejedenu imetka vakufa i iz bejtu'l-mala (državne kase). U trećem odjeljku govori o novotarijama i upućuje na poslanice "Es-Sajfus-sarim", "Inkazu'l-halikin", "Ikazu-naimin" i "Džilau'l-kulub".

Mnogo osoba prevodilo je i komentiralo ovo djelo:

1. Muhammed et-Tirevi je uradio sažetak pod naslovom "Tarikat-i Muhammedijje". Ova osoba je poznata pod imenom Ajši i umrla je 1016. godine po Hidžri.

2. Djelo su preveli na turski jezik unuk pisca Muhammed el- Ismeti (umro 1065.), Es-Sejjid Mustafa b. Abdillah (umro 1160.), poznat pod imenom Emin-efendi, i Babadagi Ibrahim-efendi.

"Tarikat-i Muhamedijje" štampan je u Istanbulu 1260., 1270. te u Bulaku 1296. Posljednji put je štampan u Istanbulu "novim slovima" (latinicom). Na savremeni turski jezik preveo ga je Dželal Yildirim i štampano 1969. godine.

Hadise koji se navode u djelu izdvojio je Egipćanin porijeklom, Ali b. Hasan b. Sadaka, poznat pod imenom imam Bajram-paša, pod naslovom "Idraku'l-hakika fi tahridži ehadišit-tarika".

Osim već navedenog ima i nekoliko komentara:

1. Komentar pod naslovom "El-mevahibu'l-fetfijje alatarikat il Muhamedijje" od Muhammed b. Ali b. Muhammed Allan es-Siddiki el-Bekri el-Mekkija (umro 1057.).

2. Komentar Redžep-efendije (b. Ahmed) pod naslovom "El-vesailetu'l-ehmedijje vez-zeriatu's-sermedijje fi šerhi't-tarikat il Muhamedijje".

3. Komentar koji je napisao Muhammed b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Sulejman el-Kurdi (es-Sehrani el-Elvani).

4. Komentar koji je napisao Muhammed b. Ahmed b. Ibrahim b. Hasan (et-Tabib, es-Sejjah). Djelo je komentirano na turskom

jeziku i dovršeno 1080. godine pod imenom "Burhanu't-tarika".

5. Komentar Muhammed er-Remzi el-Kajserija (umro 1130.). Djelo je napisano u tri toma pod nazivom "Kunzu'r-runuz". Kasnije je pisac na ovaj komentar napisao primjedbe, također u tri toma, pod naslovom "Rumuzu'l-kunuz".

6. Dva komentara, mali i veliki, Ahmeda b. Ebi Bekra b. Muhammeda b. Ridvana es-Samakvija (umro 1160.).

7. Poznati komentar "El-Hadikatu'n-nebije šerhu tarikat il Muhamedijje" Abdulganija en-Nablusija ed-Dimeškija (umro 1144.). Ovaj komentar je kasnije u dva toma štampan u Egiptu (1862. godine po Isa, a.s.) i Istanbulu (štampanija Amire, 1290. godine po Hidžri).

8. Komentar Ebu Saida el-Hadimija (umro 1178.) "El-berikatu'l-Mahmudijje fi šerhi - t-tarikat il Muhamedijje veš-šeriat'i'n-nebevijje fi siret il ahmedijje".

Ovaj komentar je kasnije izdavan nekoliko puta u dva toma: Bulak, 1258., Egipat, 1268., i Istabnul (izdavačka kuća "Amire", 1287., izdavačka kuća "Širketi Sahifijje", 1318., izdavačka kuća "Ikdam", 1326.

9. Komentar Ćataldžavi Husein-efendije (umro 1230.), pod imenom "El-Hadikatu'n-nedijje".

10. Komentar Muhammeda b. Muhammeda el-Halebija (1104.).

11. Komentar Ali b. eš-Šejha Sadra el-Konjevija es-Sufija (umro 1216.) pod imenom "Kešfu'l-esrar".

Vjerujemo da je jedan od ovih komentara za nas posebno interesantan, i to onaj koji smo malo prije naveli pod brojem 2., a na koga se, smatramo, ukazuje u jednoj bilješci h. Halil-efendije Trpanića, koga smo u uvodnom dijelu spomenuli. On je tu bilješku napisao na jednom primjerku Redžep-efendijinog komentara "Tarikatu'l-Muhamedijje". Iz bilješke saznajemo da mu je navedeno djelo darovao h. Ahmed Serhatlić, iako mu je on dao naknadu u iznosu od tri hiljade dirhema, a Serhatlić je kupio ovo djelo iz ostavštine njegovog učitelja 1152./1739. godine.

Ovo djelo je prepisivao veli broj ljudi na našim prostorima, a to su: Abdussadik, sin Muhamedov, iz Kladnja -1652. godine, Mustafa,

sin Ibrahimov, Pruščak - 1762., Osman Žepčak - 1728., Behlul Nevesinjac i Ahmed Terzihodžić - 1729., Mula Sulejman iz Maglaja - 1747., Muhammed Mostarac u Karađoz-begovoj medresi i Ibrahim Pruščak - 1748., Abdulvehab Naimi iz Mostara i Mustafa, sin Muhammedov, iz Livna - 1754., Muhamed, sin Ibrahimov, iz Livna - 1757., Mahmud, sin Muhamedov, iz Stoca - 1760., Salih, sin Osmanov, iz Trebinja - 1768., Mustafa, sin Ali-kadije, iz Sarajeva - 1772., Abdullah Kantamiri Sarajlija - prije 1774., Ibrahim, sin Ahmedov, Mostarac - 1774., kadija Abdulmumin iz Fojnice - 1786., Ibrahim Spahija Mostarac - 1788., Fejzullah Dženetić - 1821., Ali Duvnjak - 1848., Numan iz Prusca - 1863. godine i prepisivači koji nisu upisali datume uz prijepise djela: Sulejman, sin Ejubhodže, iz Pljevlja, Muhamed Emin Serdarević i imam Muhamed Imamović iz Prnjavora.

Tuhfetu'l-musteršidin

Puni naslov ovog djela je "Tuhfetu'l-musteršidin fi bejani mezahibi firek il muslimin" (Dar tragaocima istine o tumačenju učenja islamskih frakcija). Smatra se da je Birgivi ovo djelo napisao na molbu učenika škole (medrese) u kojoj je predavao. Neki istraživači izražavaju sumnju da je ovo Birgivije djelo, jer se na najpoznatijim njegovim rukopisima ne nalazi ime ovog pisca. Međutim, znatan je broj onih koji drže da je ovo njegovo djelo, a to su: Brockelman, Ismail-paša Bagdadli ("Hedijetu'l-arifin"), Ahmet Turan Arslan ("Imam Birgivi i njegovo mjesto u učenju arapskog jezika", Istanbul, neobjavljena doktorska disertacija), Atsiz ("Bibliografija Birgili Mehmed-efendije prema istanbulskim bibliotekama"), Istanbul, 1966. godine. Najpoznatiji rukopisi ovog djela su:

1. Onaj iz biblioteke u Manisi (Turska). To je kodeks broj 4.837, infostranice 41b -49a.
2. Rukopis iz Sulejmanije biblioteke (Istanbul). To je u dijelu "Damad Ibrahim-paša", rukopis broj 297, stranice 377b-384a.
3. Berlinski rukopis. Nalazi se u berlinskoj kraljevskoj biblioteci u kodeksu zabilježenom pod brojem 2.133/4, na stranicama 45a-54b.
4. Jedan primjerak koji spominje Ahmet Turan Arslan. Primjerak se nalazi u Tunisu, u biblioteci

"El-Mektebatu'l-vatanije", a zabilježen je pod brojem 991.

Kod nas, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, nalazi se prepis ovog djela datiran 1112. godine po Hidžri, što je dosta rano s obzirom da je Birgivi živio od 929. do 981. godine po Hidžri. Djelo – kao što se iz samog njegovog naslova može razumijeti – govori o učenju islamskih frakcija. Prije bi se moglo reći da je ovo priručnik o učenju islamskih frakcija, jer se Birgivi uopće ne upušta u dublju analizu. Ovo je sasvim razumljivo ako imamo u vidu činjenicu koju smo naveli na početku govora o ovom djelu – da je napisano na molbu učenika škole (medrese) u kojoj je Birgivi radio. Veoma je moguće da je Muhammed b. Pir Ali Birgivi ovo djelo i napisao za potrebe škole u kojoj je radio.

Djelo prvo objašnjava hadis koji govori o 73 frakcije na koje će se pocijepati slijedbenici Muhammeda, a.s. Nakon toga, ukratko govori o stanovištu i vjerovanju ehli sunneta vel džema'ata. Nakon toga, govori o preostale 72 frakcije (slijedbe). Ove 72 frakcije on je podijelio u 6 (šest) osnovnih grupa:

Džebarijska frakcija,
Kaderijska frakcija,
Keramijska frakcija,
Muattilijska frakcija,
Rafidijska frakcija,
Nasibijska frakcija.

Svaka od ovih grupa (frakcija) ima dvanaest svojih ogranaka, o kojima Birgivi ukratko govori, kao i o njihovom učenju.

Avamil

Ovo djelo bavi se arapskim jezikom kao i djelo "Izhar" i sa njim je dosta povezano. Inače, poznata su dva djela "Avamil". Osim ovoga Birgivijevog "Avamila", i Avamil Abdulkadira el-Džurdžanija (umro 471./1078.) pod nazivom "El-Avamil el-mie". Zbog toga se ponekad događalo da je Birgivijev "Avamil" nepravedno pripisivan El-Džurdžaniju (npr. u djelu "Medžmu muhimmat il mutun", koje je štampano u Egiptu, na strani 478-497, Birgivijev "Avamil" štampan je kao El-Džurdžanijev).

Između ova dva djela postoje sličnosti, ali i veoma veliki broj razlika. Ovaj Birgivijev

"Avamil" doživio je blizu 40 izdanja.

Birgivi je 100 gramatičkih amila (faktor koji utiče na promjenu kraja riječi u arapskom jeziku) podijelio na tri osnovne grupe: 1. Amil 2. Ma'mul (proizvod) i 3. Amel il i'rab.

Prva grupa (amil) ima 60 amila. Od toga, 58 amila je po riječima, a od tih 58 po osnovi (pravilu) je 49 amila, dok je 9 logičnih. Dva preostala amila iz prve grupe su značenjska.

Druga grupa ima 30 amila, a treća grupa 10 amila. Inače, ova podjela u El-Džurdžanijevom "Avamilu" izgleda drukčije; npr. kod njega ima 7, a ne 9 logičnih amila i sl..

Ovo Birgivijevo djelo je, zajedno sa Ibn Hadžibovom "Kafjom", dugo upotrebljavano u školama, pa tako i u školama u Bosni i Hercegovini.

Djelo je prepisivao veoma veliki broj prepisivača, a iz naših krajeva su: Mustafa, sin Jusufov, Mostarac – 1583., Ibrahim, sin Alijin, u Atmejdani medresi u Sarajevu – 1748., Sabit, sin Muratov, iz Gornjeg Vakufa – 1750., anonim iz Sarajeva – 1772. i Ahmed Neretljak – 1758., obojica u Gazi Husrev-begovoj medresi, Husajn, sin Beganov, iz Starog Majdana – 1850. i Mustafa, sin Ibrahimov, iz Banje Luke, bez godine prijepisa.

Umjesto zaključka

Ovim radom nije sve rečeno niti o Muhammedu b. Pir Ali Birgiviju niti o njegovim djelima, nego se samo željelo ukratko predstaviti ne tako dug život, ali veoma plodan naučni rad. Zbog njegove beskompromisnosti, mnogi Birgivija žele uporediti sa Ibn Tejmijom.

Birgivi se nije sustezao da se upusti u raspravu i sa najvećim islamskim autoritetima u Osmanskoj imperiji toga vremena, kao što je ondašnji šejhu'l-islam Ebu Suud-efendija ili Bilalzade, jedan od najpoznatijih kadija toga doba. Takvo mišljenje o Birgiviju kao o beskompromisnom borcu – ponekad malo i prestrogo – imaju i neki savremeni istraživači osmanske historije, kao npr. Halil Inaldžik, koji za njega kaže:

"Stoljećima je postojala mala grupa propovjednika koji su žigosali sve novine, nazivajući ih bezbožnim novotarijama i podstrekavala

narod protiv ovih vjerovanja i običaja koje je islamska zajednica prihvatila, iako nisu imali ničega zajedničkog s Kur'anom. Jedan od takvih pripadnika uleme bio je Mehmed iz Birgija..., koji je djelovao u punoj snazi između 1558. i 1565. godine, kad je proganjanje kizilbaša dostiglo vrhunac. Njega je štitio sultanov učitelj Ataullah-efendija. Izjavom: "Dužnost mi nalaže da jezikom i perom branim narod od onog što je Bog zabranio te šutnju smatram grijehom", Muhammed Birgivi se u isti mah okomio na skolastičku teologiju i mistiku, ali i na visokoučenu ulemu u državnoj službi. Ovaj muslimanski puritanac je običaje kao što su održavanje obreda u spomen umrlih i obilazak grobova i mauzoleja ne bi li se od pokojnika dobila pomoć, oglašavao suprotnim duhu islama. Žigosao je takve uobičajene postupke kao što su rukovanje, klimanje glavom u znak pozdrava i ljubljenje ruke i skuta, tvrdeći da su u oprečnosti sa sunnetom. Njegov napad na izvjestan broj osnovnih ustanova osmanskog društva, kao što su plaćanje vjerskih službenika i osnivanje vakufa zavještanjem pokretnih dobara, značili su prijetnju uspostavljenom poretku te je Ebu Suud osjetio potrebu izdati fetvu kojom je potvrdio punovažnost ovih institucija. Muhammed iz Birgija, međutim, nije se ustezao napasti i samog šejhu'l-islama i njegove fetve nazvati pogrešnim".

Možda mu se ponekad može zamjeriti na oštini, ali se Muhammedu b. Piru Ali Birgiviju ne može nikako poreći aktualnost njegovih djela i interesiranje za njih i stoljećima poslije njegove smrti.

Literatura:

- Hadžijamaković, Muhamed, "Vakfija hadži Halila ef. Trpanića", Glasnik VIS-a, br. 3, Sarajevo, 1984., infosoft. 315-323
- "Historija Osmanske države i civilizacije", priredio Ekmeleddin Ihsanoglu, Sarajevo, 2004., dio
- "Religija", autor Ahmet Yaşar Ocak, naročito stranice 763-768
- "Islam ansiklopedisi" (Islamska enciklopedija), izdanje Ministarstva prosvjete Republike Turske, II. tom, jedinica "Birgivi", infosoft. 634-635
- Dr. Ismet Kasumović, "Birgivija na bosanskoj jeziku", "Islamska misao", br. 150., godina XIII., juni 1991., infosoft. 22-28
- Prof. Dr. Sulejman Tuludžu, "Unlu bir osmanli alimi imam Birgivi ve Izhari" (Jedan poznati osmanski naučnik imam Birgivi i "Izhar"), "Osmanli", VIII. tom, Ankara, 1999., infosoft. 107-113
- Salih Trako, "Şerh Wasiyyetname – i Bergiwi, sa prijevodom na srpskohrvatskom jeziku", Anali GHb, knjiga V-VI., Sarajevo, 1978., infosoft. 117-126
- Muharem Omerdić, "Traktat o učenju islamskih frakcija od Muhammeda ibn Pira Ali el-Bergilija", Anali GHb, knjiga XII.-XIII., Sarajevo 1985., infosoft. 19-41
- Dr. Ismet Kasumović, "Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave", Mostar, 1999.
- Nerkez Smailagić, "Leksikon islama", jedinica "Birgevi", Sarajevo, 1990., infosoft. 96
- Referati sa simpozija održanog 22.-23. novembra 1991. godine u Odemišu o Birgiviju, "Imam Birgivi", za štampu priredio doc. dr. Mehmet Şeker, Ankara, 1994.

Summary

MUHAMMED B. PIR ALI BIRGIVI - THE LIFE AND
WORKS

Kemal Bašić

Muhammed b. Pir Ali Birgivi was a famous Ottoman Muslim scholar from the classical Ottoman Period. He is the author of many popular books, such as *Risale - i Birgivi*, *Tarikat - i Muhammedijje*, *Izhar*, *Avamil*. His works have been popular in Bosnia and Herzegovina as well. To this day, several centuries after his death, his popularity continues unabated.

موجز

محمد بن بير على البركوي
حياته وأعماله

كمال باشيتش

محمد بن بير على البركوي، عالم مشهور من علماء الحقبة الكلاسيكية في التاريخ العثماني. له عدد كبير من المؤلفات المشهورة، منها: رسالة البركوي، والطريقة المحمدية، والإظهار، والعوامل. والإمام البركوي معروف في البوسنة والهرسك، وما تزال شهرته في البوسنة مستمرة لعدة قرون بعد وفاته.